

ЗАПОБІГАННЯ ПІДЛІТКОВОМУ БУЛІНГУ – ЗАПОРУКА СТВОРЕННЯ БЕЗБАР'ЄРНОГО ІНКЛЮЗИВНОГО ШКІЛЬНОГО СЕРЕДОВИЩА

Дергач М. А.

margarita_solo@ukr.net

Гордієнко Н. М.

natali_zp_@ukr.net

*Комунальний заклад вищої освіти «Хортицька
національна навчально-реабілітаційна
академія» Запорізької обласної ради (м. Запоріжжя)*

Соціальна ситуація, в якій перебувають українці через військову агресію РФ породжує тривале психологічне напруження, відчуття безпорадності, створює емоційну компресію, підвищує дратівливість тощо. Особливо в цій ситуації страждають діти підліткового віку, які проживають власний особистісний кризовий період, що об'єктивно зумовлений віковими змінами зростання. Зважаючи на це маємо зазначити, що явища булінгу в підлітковому середовищі, на тлі загального підвищення соціальної агресії, набули прихованого характеру, але не втратили психолого-педагогічної, соціально-педагогічної актуальності.

Мета цієї роботи – актуалізувати питання негативного впливу булінгу на формування особистості підлітків з особливими освітніми потребами в умовах інклюзивного освітнього середовища.

Багато науковців займаються дослідженням стану особистості підлітків з особливими освітніми потребами в закладах інтернатного типу в умовах булінгу. Їх роботи допомагають краще розуміти наслідки булінгу та розробляти ефективні напрямки запобігання та інтервенції. Проблематику булінгу, шкільного насильства досліджували Є. Грибанов, Р. Іванченко, Л. Нечипорук, О. Ожійова, В. Пономарьов, В. Соловйов, О. Шуміло та інші.

У наших наукових розвідках впливу булінгу на формування особистості підлітка з освітніми потребами ми спираємося на найбільш повне визначення булінгу, запропоноване британським дослідником Д. Лейном, який розглядає це тип міжособистісної взаємодії, як довготривалий процес усвідомленої жорстокої поведінки, будь то фізична чи психологічна, від однієї особи або групи осіб щодо іншої особи, яка не має можливості захиститися в цій ситуації [2].

Отже, булінг становить собою соціальну та емоційну поведінку, яка може виявлятися через антисоціальні прояви, включаючи, як вербальні, так і невербальні методи взаємодії. Вона виникає в умовах дисбалансу сили та влади, що ставить жертву (або жертви) у беззахисне становище та має тривалий характер та призводить до негативних наслідків для жертви (або жертв) і надає задоволення агресору (або агресорам).

Особливі освітні потреби включають у себе різноманітні фізичні, розумові, емоційні та психічні особливості підлітків. Такі підлітки часто виявляють вразливість у відношенні до психологічного та соціального тиску, включаючи булінг.

Найчастіше жертвами шкільного насильства стають підлітки, які мають деякі відмінності від більшості підлітків [1]:

- фізичні недоліки (порушення розвитку, видимі фізичні вади або хронічні захворювання тощо);
- хвороби (епілепсія, тики, гіперкінези, енурез, енкопрез тощо);
- особливості поведінки (замкненість, чутливість, сором'язливість, тривожність, імпульсивність);
- специфічні особливості зовнішності (руде волосся, ластовинки, незвичайний

тембр голосу, особлива форма вушних раковин, носа, голови, вагатила тощо);

- недостатньо розвинені соціальні навички (відсутність друзів, брак досвіду життя в колективі, «домашні» діти, діти зі шкільною фобією) тощо.

Як показує практика і статистика наукових досліджень, потреби підлітків з психофізичними або ментальними особливостями ставлять їх у більш вразливе становище, що створює прецеденти для збільшення кількістю випадків булінгу та насильства на їхню адресу. Негативна соціально-психологічна взаємодія, якою просякнутий булінг, може мати серйозні наслідки для їхнього фізичного емоційного та соціального розвитку. Вплив булінгу на становлення особистості підлітків з особливими освітніми потребами, може бути особливо значущим і деструктивним, адже, булінг є систематичним та умисним залякуванням, ізоляцією, фізичним або психологічним насильством над іншими людьми.

Виділимо основні фактори, які відносять підлітків до групи ризику з булінгу [3]:

- множинний стрес (жертви цькування обтяжені безліччю проблем – слабе здоров'я, низький соціальний статус, незадовільні відносини з однолітками, виражене соціальне неблагополуччя, а також низькі компенсаторні можливості);

- провокуючі особливості жертви (особливості їх особистості на поведінковому рівні можуть бути дратівливим чинникам більшості їх умовно толерантних ровесників);

- стигматизація (расові та фізичні особливості підлітків).

Отже, підліткове насильство, відоме, як булінг, має серйозний вплив на життя дитини, і найчастіше його жертвами стають такі, які відрізняються від більшості своїх однолітків. Ці відмінності можуть бути різного характеру, включаючи фізичні недоліки, хвороби, особливості поведінки, специфічні особливості зовнішності та недостатньо розвинені соціальні навички.

Розглянемо, психологічні наслідки булінгу на формування особистості підлітків з особливими освітніми потребами.

Стрес. Підлітки, які стають жертвами булінгу, відчувають постійний стрес через тиск та залякування соціальної групи. Цей стрес може призвести до фізичних та емоційних проявів, таких, як болі в черевній порожнині, безсоння, порушення апетиту та концентрації.

Тривожність. Булінг може спричиняти тривожність у підлітків з особливими освітніми потребами, які можуть відчувати себе непевними та беззахисними перед агресорами. Тривожність може проявлятися в нервозності, переживаннях та тривожних думках.

Депресія. Булінг може спричиняти депресію у підлітків. Їхні почуття самоцінності та самовизначеності можуть бути сильно підірвані, що призводить до почуття пригніченості та безнадійності.

Самоізоляція. Унаслідок булінгу підлітки можуть відчувати бажання ізолюватися від інших та уникати соціальних контактів. Це може призвести до соціальної ізоляції, яка погіршує їхню загальну якість життя.

Психосоматичні прояви. Стрес, спричинений булінгом, може мати фізичні прояви, такі, як болі в голові, шії, спині та черевній порожнині. Ці психосоматичні симптоми можуть стати причиною додаткових проблем у підлітків з особливими освітніми потребами.

Ключовими аспектами вирішення досліджуваної проблеми є попередження виникнення ситуацій булінгу, просвітництво учнів і дорослих щодо наслідків булінгу, а також створення відкритого та підтримуючого середовища, у якому особи можуть вільно спілкуватися і ділитися своїми проблемами.

Отже, булінг може мати серйозні психологічні наслідки для підлітків з особливими освітніми потребами, і важливо вчасно виявляти та запобігати цьому явищу, а також надавати психологічну підтримку та допомогу жертвам булінгу. Важливо створити безпечну та підтримуючу шкільну атмосферу, де булінг недопустимий. Педагоги та

батьки повинні бути свідомі важливості запобігання булінгу та підтримки підлітків з особливими освітніми потребами, щоб сприяти їхньому психологічному та соціальному розвитку.

Література:

1. Булінг та толерантність у закладах освіти під час війни: дослідження (листопад 2023–січень 2024 рр.). Електронний ресурс. Режим доступу: <https://osvita.ua/school/reform/92534/>. (Дата звернення 10.09.2024 р.)
2. Вакулик І. Студіювання досліджень щодо поняття «булінгу» та його видів. *International Science Journal of Education & Linguistics*. Vol. 1, No. 5, 2022, pp. 21-27. doi: 10.46299/j.isjel.20220105.03.
3. Щамбура Ю. Дослідження особливостей булінгу серед підлітків з особливими освітніми потребами в умовах навчального закладу. *Науковий вісник СНУ імені В.О. Сухмлинського*. Психологічні науки. 2018. №2 (20). С. 96–103.

ПІДГОТОВКА МАЙБУТНІХ СОЦІАЛЬНИХ ФАХІВЦІВ ДО ПРОФІЛАКТИКИ ВІКТИМНОСТІ ДІТЕЙ ТА ПІДЛІТКІВ У СУЧАСНИХ УМОВАХ РОЗВИТКУ НАШОЇ ДЕРЖАВИ

Єсіна Н.О., к. п. н., доцент

Esinanata81@gmail.com

*Харківський національний педагогічний
університет імені Г.С. Сковороди*

Актуальність дослідження. Проблема профілактики віктимності дітей та підлітків є однією з актуальних на сучасному етапі існування і розвитку нашої держави. Сьогодні в Україні продовжує зберігатися криміногенна ситуація, яка містить чимало загроз і небезпек, що вимагає від людини пильності, обачності, розумної обережності. Погіршується ця ситуація тим, що українці переживають повномасштабне збройне вторгнення Російської Федерації на територію нашої держави, що позбавляє українське суспільство перспектив встановлення в недалекому майбутньому соціальної рівноваги, добробуту і благополуччя.

Отже, перед державою та суспільством стало найактуальніше і соціально значуще завдання - пошук шляхів зниження росту віктимності серед дітей та підлітків та підвищення ефективності її профілактики. Віктимність дітей та підлітків є не тільки одним із небезпечних та тривожних явищ у суспільстві, а дуже серйозною соціально-педагогічною проблемою. Діти та підлітки схильні стати жертвою тих чи інших несприятливих обставин, які склалися у родині, країні або суспільстві.

Особливе місце у вирішенні цієї найгострішої проблеми відводиться особистості соціального фахівця, як людини відповідальної за соціальне виховання та соціалізацію молодого покоління. Розв'язання цього питання можливе тільки комплексно, з залученням всіх суб'єктів профілактичного впливу. Задля цієї мети потрібно забезпечити якісну підготовку майбутніх соціальних фахівців до зазначеної діяльності.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Аналіз наукової літератури дозволив встановити, що проблему віктимології, її види та особливості у різній віковий період розвитку особистості розглядали В. Голіна [3], Б. Головкін [3], С. Гура [4], М. Валуйська [3]; чинники, що сприяють ситуації, у якій дитина стає жертвою несприятливих умов соціалізації проаналізували Т.Вакулич [1], Н. Теслик [7].

Проблему професійної підготовки фахівців соціальної галузі розкрито у наукових працях М. Волошенко [2], З. Фалінської [8], до профілактичної роботи з різними соціальними суб'єктами частково репрезентовано в дослідженнях В. Костіної [6], З. Шевців [9] тощо.

Метою є дослідження сутності та особливостей підготовки майбутніх соціальних